

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΣΕΝΑΡΙΟ

A. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΣΕΝΑΡΙΟΥ

1. Τίτλος: *Η υπερπόντια μετανάστευση των Ελλήνων (τέλη 19ου-αρχές 20ου αιώνα).*

2. Δημιουργός: Καρακατσιάνης Ιωάννης

3. Βαθμίδα Εκπαίδευσης: Γ' Γυμνασίου.

4. Εμπλεκόμενες γνωστικές περιοχές και συμβατότητα με το ΠΣ:

- Γνωστικό αντικείμενο: Ιστορία Γ' Γυμνασίου (Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία)

- Γνωστικό πεδίο: Κοινωνικές Επιστήμες

- Θεματική ενότητα (σύμφωνα με το ΠΣ) : Η Ελληνική Οικονομία και Κοινωνία κατά το 19ο αιώνα, Ενότητα 23.

5. Σκεπτικό Σεναρίου- Βασικός Σκοπός- Κύρια Διδακτική Στρατηγική.

Βασικό σκεπτικό του σεναρίου είναι να δοθεί λίγο περισσότερη προσοχή σ' ένα ιστορικό γεγονός, που επηρέασε βαθύτατα την ελληνική κοινωνία στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου αιώνα. Μέσω της πρόσληψης εννοιών περιεχομένου (*σταφιδική κρίση, υπερπόντια μετανάστευση*) οι μαθήτριες κι οι μαθητές θα μπορέσουν να προσπελάσουν κι δομικές έννοιες (*κρίση, μετανάστευση*) της ιστορικής ορολογίας. Ταυτόχρονα, θα μπορέσουν να καλλιεργήσουν συγκλίνουσα κριτική αντίληψη, προεκτείνοντας τη σκέψη τους ως προς το τι ωθεί διαχρονικά τους ανθρώπους στη *μετανάστευση*, όταν συνδέσουν τη *σταφιδική κρίση* στην ελληνική περιφέρεια με την *υπερπόντια μετανάστευση*. Τέλος, το σενάριο αποσκοπεί και στην καλλιέργεια αποκλίνουσας/δημιουργικής σκέψης με διδακτικές στρατηγικές, που προάγουν τη διαθεματικότητα, κυρίως με τη διδασκαλία του μαθήματος της Λογοτεχνίας, τη χρήση ΤΠΕ και την ομαδοσυνεργατική διδασκαλία.

6. Άλλες εμπλεκόμενες γνωστικές περιοχές:

Στο διδακτικό σενάριο εμπλέκονται γνωστικά αντικείμενα η Λογοτεχνία, η Πληροφορική κι οι Επικοινωνίες, η Κοινωνιολογία κι η Κοινωνική Ανθρωπολογία, ο Κινηματογράφος, το Θέατρο, η Φωτογραφία. Θα αναδειχθεί το πώς η Ελληνική Λογοτεχνία κατέγραψε την *υπερπόντια μετανάστευση*, θα ενθαρρυνθεί η καταγραφή και παρουσίαση σχετικών εικόνων και κινηματογραφικών αποσπασμάτων, θα προταθούν δραστηριότητες χρήσης των ΤΠΕ στην Ιστορία και θα είναι δυνατό να κατανοηθούν σαφέστερα διαχρονικές κοινωνιολογικές προεκτάσεις της *μετανάστευσης* (αναλφαβητισμός, παιδική εκμετάλλευση).

7. **Διδακτικοί στόχοι ή αναμενόμενα αποτελέσματα:** Προσδοκείται από τις μαθήτριες και τους μαθητές να

A. (Γνωστικοί στόχοι)

- κατανοήσουν την *υπερπόντια μετανάστευση* ως αυτοτελούς σημασίας ιστορικό φαινόμενο της ελληνικής κοινωνικής ιστορίας,
- αντιληφθούν τη διαχρονικότητα του μεταναστευτικού προβλήματος,
- έρθουν σε επαφή με τα συνεργατικά έγγραφα και το συνεργατικό τρόπο γραφής και να χρησιμοποιήσουν όλες τις δυνατότητες που τους παρέχουν οι ηλεκτρονικοί κειμενογράφοι,
- οπτικοποιούν (με βίντεο ή με κόμικ Τοονδοο ή με αφίσα από την εφαρμογή Glogster) εικόνες κειμένου για το μάθημα της Ιστορίας,
- έλθουν σε επαφή με το αποθετήριο του Φωτόδεντρου στο μάθημα της Ιστορίας,

B. (Στόχοι κριτικής ικανότητας)

- συσχετίζουν την *υπερπόντια μετανάστευση* με τη *σταφιδική κρίση* και τα κοινωνικά προβλήματα στη χώρα ή τις διεθνείς οικονομικές κρίσεις,
- συσχετίζουν κείμενα και στατιστικές με αίτια και συνέπειες ενός ιστορικού φαινομένου,
- ασκηθούν στην ομαδοσυνεργατική μάθηση και το σχέδιο έρευνας,
- αναλύουν το θέμα της ένταξης (ή της αδυναμίας της) των μεταναστών σε ένα καινούργιο κοινωνικό περιβάλλον (ή της επιθυμίας για μια τέτοια ένταξη από φτωχές κοινωνίες),
- συσχετίζουν και να σχολιάζουν τις σύγχρονες κοινωνικές συνέπειες της μετανάστευσης (φαινόμενα τράφικινγκ, υποβάθμιση ποιότητας ζωής κι περιβάλλοντος, παραγκουπόλεις κ.ά.),
- εντοπίσουν ομοιότητες ή διαφορές με τα προβλήματα των συμμαθητών ή φίλων τους μεταναστών όπως και των συγγενών τους, που στο παρελθόν μετανάστευσαν για οικονομικούς λόγους στο εξωτερικό ή στις μεγαλουπόλεις της Ελλάδας,

Γ.(στόχοι δημιουργικής πρωτοβουλίας κι ενσυναίσθησης)

- αισθητοποιήσουν το κλίμα της εποχής,

-αισθανθούν δημιουργοί κι «επαγγελματίες» ιστορικοί, ανθρωπολόγοι, κινηματογραφιστές, φωτογράφοι, μουσικοί, δραματουργοί ή και λογοτέχνες ανάλογα με τις κλίσεις και τις προσλήψεις τους,

Δ. (στόχοι αξιολόγησης)

-συνειδητοποιήσουν τη σχέση της λογοτεχνίας ως καθρέφτη της εκάστοτε ιστορικής κοινωνικής πραγματικότητας («ιστορία από τα κάτω») και να αξιολογήσουν τη σχέση ιστορίας- λογοτεχνίας,

-αποτιμήσουν τη σημασία των οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων ως αφετηρίας για το ξέσπασμα νέων κοινωνικών φαινομένων,

-να αξιολογήσουν τη σημασία και την ένταση των ανθρωπίνων δραμάτων, όπως η μετανάστευση, στο γενικότερο ιστορικό γίνεσθαι.

8. ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ: Ως διδακτικές μέθοδοι θα χρησιμοποιηθούν η σύντομη αφήγηση με οπτικό υλικό υποστήριξης, ο κατευθυνόμενος διάλογος κι ο σχολιασμός με αυθόρμητες λέξεις εικόνων, η συλλογή σχετικού υλικού κι η μεθοδική επεξεργασία του με την καθοδήγηση του διδάσκοντα/ της διδάσκουσας. Ως διδακτικές τεχνικές θα χρησιμοποιηθούν εφαρμογές των ΤΠΕ (ToonDoο, Glogster και Word Doc), θα προταθεί κι η οργάνωση μίας μικρής σκηνής δραματοποίησης.

9. ΑΝΑΔΕΙΚΝΥΟΜΕΝΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ: Θα αναδειχθούν α) έννοιες περιεχομένου όπως *διανομή εθνικής γης, τσιφλίκια, κολίγοι, σταφιδική κρίση, υπερπόντια μετανάστευση* και β) δομικές ιστορικές έννοιες όπως *κοινωνική διαστρωμάτωση, αγρότες, μικροκαλλιεργητές, εργάτες, οικονομική κρίση, μεταναστευτικό ρεύμα.*

10. ΧΡΟΝΙΚΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ: 2 διδακτικές ώρες

Β' ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΣΕΝΑΡΙΟΥ- ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

1. Συνοπτική περιγραφή:

Η τάξη αποκτά με τη χρήση των ΤΠΕ μία δυναμική και συναισθηματική αφόρμηση με τον προβληματισμό της διδακτικής ενότητας (σύντομη παρουσίαση επιλεγμένων αποσπασμάτων

των ταινιών «*Αμέρικα- Αμέρικα*» του **Ελία Καζάν** ή «*Νύφες*» του **Παντελή Βούλγαρη**). Ακολούθως παρουσιάζεται η νέα γνώση με α) σύντομη αφήγηση του τι είναι η *υπερπόντια μετανάστευση* και πώς προέκυψε και β) στην κειμενοκεντρική προσέγγισή της μέσω μικρού επιλεγμένου αποσπάσματος και ανάγνωσης του κειμένου “*Η καλή μέρα από το πρωί φαίνεται*” του **Θ. Βαλτινού**, από τον καθηγητή με ταυτόχρονη κοινή θέα του από τον ιστότοπο των ψηφιακών σχολικών βιβλίων. Είναι πιθανό οι μαθήτριες/μαθητές ηλεκτρονικά προβαίνουν σε μία μονολεκτική επισήμανση του τι αισθάνθηκαν από την ανάγνωση του εν λόγω κειμένου. Ακολουθούν α) ομαδοσυνεργατικές εργασίες με βάση τη χρήση ΤΠΕ επάνω στην προβληματική του μεταναστευτικού προβλήματος, που προκύπτει από την ενότητα, β) παρουσίαση του υλικού κάθε ομάδας στην Ολομέλεια της τάξης και γ) αναστοχαστική συζήτηση. Προαπαιτούμενο για την εφαρμογή του σεναρίου είναι η πρόσβαση όλων των εμπλεκόμενων στο διαδίκτυο και η ύπαρξη στην τάξη προτζέκτορα και ηλεκτρονικού υπολογιστή.

2. Φάσεις δραστηριότητας:

1η διδακτική ώρα:

A. Δυναμική και συναισθηματική αφόρμηση:

Σύντομη παρουσίαση αποσπασμάτων ταινιών *Αμέρικα- Αμέρικα* του **Ελία Καζάν** (<https://www.youtube.com/watch?v=o5P9QfIZf5c>) ή *Νύφες* του **Παντελή Βούλγαρη** (<https://www.youtube.com/watch?v=KJhX7BAhXV4>). Συζήτηση με τα παιδιά για το αν έχουν δει τις αντίστοιχες ταινίες. Σύντομη επεξήγηση στα παιδιά των ιστορικών δομικών εννοιών *μετανάστευση, μεταναστευτικά ρεύματα*. Προέκταση των όρων σε σύγχρονα προβλήματα όπως αυτό της παιδικής εκμετάλλευσης με ταυτόχρονη ενθάρρυνση στους μαθητές να αναζητήσουν προαιρετικά στο διαδίκτυο αναφορές από εφημερίδες, από στοιχεία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ), του Παρατηρητηρίου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα κ.ά. για τους μετανάστες και τα αίτια των μεταναστεύσεων και τις συνέπειές τους (αναλφαβητισμός των παιδιών του Τρίτου Κόσμου, 200 εκ. παιδιά αναλφάβητα το 2000), την παιδική εργασία [https://www.youtube.com/watch?v=L-V0nXH_uGc] κι έλλειψη πρόσβασης τους σε στοιχειώδη βασικά αγαθά (έλλειψη νερού και περπάτημα ωρών για εύρεσή του, <https://www.youtube.com/watch?v=VU6GWzw0-9E>), (5 λεπτά).

Β. Παρουσίαση των εννοιών περιεχομένου *υπερπόντια μετανάστευση, σταφιδική κρίση* με αναφορά στην αλληλένδετη σχέση αιτίου- αιτιατού ανμάμεσά τους. Παρουσίαση από το ιστορικό αρχείο της ΕΡΤ σύντομου βίντεο 4.58 λεπτών με φωτογραφίες και κινηματογραφικό υλικό της εποχής, που καταδεικνύει τη σχέση της *σταφιδικής κρίσης* με την *υπερπόντια μετανάστευση*: <https://www.youtube.com/watch?v=aougt4CcUtA>, (10 λεπτά).

Γ. Γίνεται μία δραματοποιημένη (με έμφαση στα εξωγλωσσικά και παραγλωσσικά στοιχεία) ανάγνωση του κειμένου “*Η καλή μέρα από το πρωί φαίνεται*” του **Θ. Βαλτινού**, από τον καθηγητή με ταυτόχρονη κοινή θέα του στο διαδραστικό πίνακα της τάξης από το ηλεκτρονικό βιβλίο (5 λεπτά).

Δ. Χωρισμός των μαθητών σε έξι (6) ομάδες των τεσσάρων (4) ατόμων με κύρια κριτήρια α) την αλληλοσυμπλήρωση διαφορετικών δεξιοτήτων κάθε μαθητή και β) τη συμμετοχή στην ίδια ομάδα μαθητών, που δεν έχουν συνεργαστεί ξανά σε ομαδική εργασία. Ανακοίνωση ότι κάθε ομάδα θα αναλάβει μία ιστορική, ερευνητική δραστηριότητα, που προσιδιάζει στον τρόπο που εργάζεται ένας επαγγελματίας ιστορικός και με βάση τις κύριες ιστορικές σχολές (έχουν προαναφερθεί σε προηγούμενα μαθήματα). Τονισμός ότι ο ιστορικός έρχεται σε συνεργασία με άλλες επιστήμες. Ακολουθεί η θεματολογία, με την οποία θα ενασχοληθούν οι ομάδες:

- α) Η *υπερπόντια μετανάστευση* μέσα από τις πηγές και τα στατιστικά στοιχεία (οι ιστορικοί της Νέας Οικονομικής Θεωρίας και της σχολής των Annales),
- β) *Υπερπόντια μετανάστευση* και φωτογραφία (οι ιστορικοί της ιστορίας της κουλτούρας),
- γ) *Υπερπόντια μετανάστευση* και κινηματογράφος (οι ιστορικοί και τα πολυμέσα),
- δ) *Υπερπόντια μετανάστευση* και λογοτεχνία (οι ιστορικοί της Μεταϊστορίας),
- ε) Η *υπερπόντια μετανάστευση* και η τοπική ιστορία (οι ιστορικοί της Τοπικής Ιστορίας),
- στ) Δημιουργική γραφή και (ανα)κατασκευή πηγής ενσυναίσθησης για την *υπερπόντια μετανάστευση* (οι ιστορικοί/ ερευνητές).

Ο διδάσκων αναλύει σύντομα το ρόλο των ιστορικών σε κάθε ομάδα. Κάθε ομάδα επιλέγει μία θεματική. Εν συνεχεία, κάθε ομάδα θα πρέπει να ορίσει τον Πρόεδρο/ Διαχειριστή του χρόνου, το Γραμματέα, τον Υπεύθυνο Τύπου και τον Υπεύθυνο Η/Υ και πολυμέσων.

Οι ιστορικοί της Νέας Οικονομικής Θεωρίας και της σχολής των Annales θα αναλάβουν να μελετήσουν πίνακες και να επεξεργαστούν στατιστικά στοιχεία για την πορεία της

υπερπόντιας μετανάστευσης και τις εξαγωγές από το Ελληνικό Κράτος σταφίδας σε συγκεκριμένη περίοδο. Ταυτόχρονα, θα λάβουν υπόψη τους πηγές για την επίδραση του φυσικού παράγοντα στις επιλογές των ανθρώπων. Τα βασικά στοιχεία θα τους τα θέσει υπόψη ο διδάσκων. Σκοπός τους είναι να ετοιμάσουν ένα ιστορικό δοκίμιο με τίτλο *“Τα βασικά αίτια για την υπερπόντια μετανάστευση των Ελλήνων κατά τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα με βάση τεκμήρια και ιστορικές πηγές”*. Θα ενθαρρυνθούν να συσχετίσουν τα αίτια αυτά με τα αίτια των σύγχρονων μεταναστεύσεων στον πλανήτη.

Οι ιστορικοί της Ιστορίας της Κουλτούρας θα αναλάβουν τη δημιουργία ιστορικής λεζάντας σε φωτογραφίες και την ανάλυση ιστορικών φωτογραφιών, που θα τους θέσει υπόψη ο διδάσκων (ή και άλλες που μπορούν να αναζητήσουν στο διαδίκτυο) και αφορούν την *υπερπόντια μετανάστευση* Ελλήνων στην Αμερική. Θα παρουσιάσουν τις φωτογραφίες αυτές στην τάξη ως μία ενότητα με τίτλο *“Φωτογραφικά τεκμήρια της υπερπόντιας μετανάστευσης των Ελλήνων στην Αμερική- τέλη 19ου, αρχές 20ου αιώνα”*. Θα ενθαρρυνθούν να αναζητήσουν κι άλλες φωτογραφίες από σύγχρονα μεταναστευτικά ρεύματα.

Οι ιστορικοί των πολυμέσων θα αναλάβουν τη δημιουργία ενός 3λεπτου ή 4λεπτου ιστορικού ντοκιμαντέρ με τίτλο *“Η υπερπόντια μετανάστευση των Ελλήνων στην Αμερική- τέλη 19ου, αρχές 20ου αιώνα”*. Αυτό θα γίνει με την επιλογή, ύστερα από παρακολούθηση, σκηνών από ταινίες, που θα τους υποδειχθούν από το διδάσκοντα (ή και από άλλες που μπορούν να αναζητήσουν στο διαδίκτυο) και αφορούν την *υπερπόντια μετανάστευση* Ελλήνων στην Αμερική. Πέρα από τις σκηνές μπορούν να πάρουν μία σύντομη συνέντευξη από το διδάσκοντα το μάθημα για τον όρο της *υπερπόντιας μετανάστευσης*, να αφηγηθούν και να ενσωματώσουν ένα σύντομο κείμενο για τις συνέπειες κάθε μετανάστευσης στους ανθρώπους και να επενδύσουν το ντοκιμαντέρ με μουσική της επιλογής τους. Το ιστορικό αυτό ντοκιμαντέρ θα το παρουσιάσουν μέσω του προτζέκτορα στην τάξη.

Οι ιστορικοί της Μεταϊστορίας θα αναλάβουν να μελετήσουν το απόσπασμα *“Η καλή μέρα από το πρωί φαίνεται”* του **Θ. Βαλτινού**, ενώ ο διδάσκων θα έχει φροντίσει η ομάδα να έχει προμηθευτεί από τη Σχολική Βιβλιοθήκη ολόκληρο το διήγημα *Συναξάρι του Ανδρέα Κορδοπάτη* του **Θ. Βαλτινού**. Αφού ο διδάσκων έχει ενημερώσει την ομάδα ότι ο **Βαλτινός** στηρίζει τα διήγηματά του σε αληθινές ιστορικές αφηγήσεις, θα ζητηθεί από την ομάδα να μελετήσει το έργο, να συζητήσει μεταξύ της και να γράψει τη συνέχεια της ιστορίας του

αποσπάσματος, όπως τη φαντάζεται, στηριζόμενη όσο το δυνατό στα ιστορικά στοιχεία που έλαβε για την *υπερπόντια μετανάστευση*. Στη συνέχεια η ομάδα θα παρουσιάσει το αποτέλεσμα της εργασίας της στην τάξη, για να συζητηθεί και να αξιολογηθεί.

Οι ιστορικοί της Τοπικής Ιστορίας θα αναλάβουν να μελετήσουν μία πρωτότυπη πηγή από έναν μετανάστη των αρχών του 20ου αιώνα της περιοχής τους, την οποία θα τους θέσει ο διδάσκων. Αφού τη μελετήσουν, θα αναλάβουν να συντάξουν ένα άρθρο, που θα αποστείλουν, για να δημοσιευτεί σε τοπική εφημερίδα, με τίτλο *“Πώς ένωσαν, αλήθεια, οι προπαπούδες μας, όταν μετανάστευσαν στην Αμερική;”*. Θα ενθαρρυνθούν να προεκτείνουν σύντομα τον προβληματισμό τους και στο πώς θα μπορούσαν να αισθάνονται οι σύγχρονοι μετανάστες. Στη συνέχεια θα διαβάσουν το κείμενό τους στην τάξη, ζητώντας σχόλια και κρίσεις.

Οι ιστορικοί/ ερευνητές θα αναλάβουν να κατασκευάσουν και να συντάξουν σελίδες από ένα φανταστικό ημερολόγιο ενός Έλληνα μετανάστη ή μίας Ελληνίδας μετανάστριας, που περιγράφει το ταξίδι του από την ελληνική επαρχία στην Αμερική ή τις πρώτες ημέρες από τη ζωή του στην Αμερική. Η ομάδα θα φροντίσει την παλαιώση των σελίδων του ημερολογίου, το κείμενο, τα γράμματα, το ύφος, το γνωστικό επίπεδο του συντάκτη με τέτοιο τρόπο, ώστε να φαίνεται ότι το κείμενο ανήκει στα τέλη του 19ου αιώνα ή στις αρχές του 20ου. Εν συνεχεία θα παρουσιάσει στην τάξη το αποτέλεσμα της εργασίας της. (10 λεπτά)

Ε. Οι ομάδες συνεδριάζουν, κατανέμουν ρόλους, ξεκινούν την εργασία τους και προετοιμάζουν όποιες πιθανές ενέργειες χρειαστεί να αναλάβουν ανά άτομο κατά τη διάρκεια του διαστήματος έως την επόμενη διδακτική ώρα, ώστε να προχωρήσει η εργασία τους αποτελεσματικά. Ο διδάσκων παρατηρεί τη λειτουργία των ομάδων, ενθαρρύνει, καθοδηγεί, επισημαίνει λεπτομέρειες κι απαντά σε απορίες, που του θέτει ο Εκπρόσωπος Τύπου κάθε ομάδας. (15 λεπτά)

2η διδακτική ώρα:

A. Παρουσίαση εργασιών κάθε ομάδας (30 λεπτά)

B. Κρίσεις, αξιολογήσεις, αναστοχασμός, συμπεράσματα (15 λεπτά).

3. Φύλλα Εργασίας:

A. Φύλλο Εργασίας

Ως ιστορικοί της Νέας Οικονομικής Θεωρίας και της σχολής των Annales μελετήστε τα παρακάτω παραθέματα για την πορεία της υπερπόντιας μετανάστευσης και τις εξαγωγές από το Ελληνικό Κράτος σταφίδας σε συγκεκριμένη περίοδο. Αφού λάβετε υπόψη σας την επίδραση του φυσικού παράγοντα στις επιλογές των ανθρώπων, συνεργαστείτε, αναλάβετε συγκεκριμένους ρόλους στην επεξεργασία του κάθε παραθέματος, ανταλλάξτε απόψεις για τη σύνδεση της σταφιδικής κρίσης με την υπερπόντια μετανάστευση, ώστε να ετοιμάσετε ένα ιστορικό δοκίμιο 100- 150 λέξεων με τίτλο “Τα βασικά αίτια για την υπερπόντια μετανάστευση των Ελλήνων κατά τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα με βάση τεκμήρια και ιστορικές πηγές”. Για να έχετε διαρκή επικοινωνία ως προς την προετοιμασία του δοκιμίου σας, μπορείτε να ανοίξετε ένα συνεργατικό έγγραφο, επάνω στο οποίο θα εργάζεστε, για να τελειοποιήσετε το κείμενό σας. Στο τέλος να παρουσιάσετε το ιστορικό σας δοκίμιο στην τάξη και να ζητήσετε κρίσεις και παρατηρήσεις επάνω σ’ αυτό.

1. ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΞΑΓΩΓΗ ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗΣ ΣΤΑΦΙΔΑΣ

ΕΤΟΣ	ΚΑΛΛΙΕΡΓΟΥΜΕΝΑ ΣΤΡΕΜΜΑΤΑ	ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΕ ΛΙΤΡΑ ΕΝΕΤΙΚΑ	ΕΞΑΓΩΓΗ ΣΕ ΛΙΤΡΑ ΕΝΕΤΙΚΑ
1851	172.578	86.289.000	-
1860	220.428	110.228.000	101.707.075
1870	221.164	114.700.000	120.000.000
1878	435.000	217.500.000	210.000.000
1888	-	338.090.640	297.668.966
1893	-	358.300.000	327.399.000

Κ. Βεργόπουλος, *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα*, Εξάντας, Αθήνα, 1992, σ. 104-118.

2. Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΦΥΛΛΟΞΗΡΑΣ ΣΤΟΥΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥΣ ΑΜΠΕΛΩΝΕΣ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ

«Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και καθόλη σχεδόν τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, ένα έντομο από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού, η πασίγνωστη φυλλοξήρα, κατέστρεψε ολόκληρο τον ευρωπαϊκό αμπελώνα. Ο μόνος τρόπος αντίδρασης σ’ αυτή την καταστροφή ήταν να

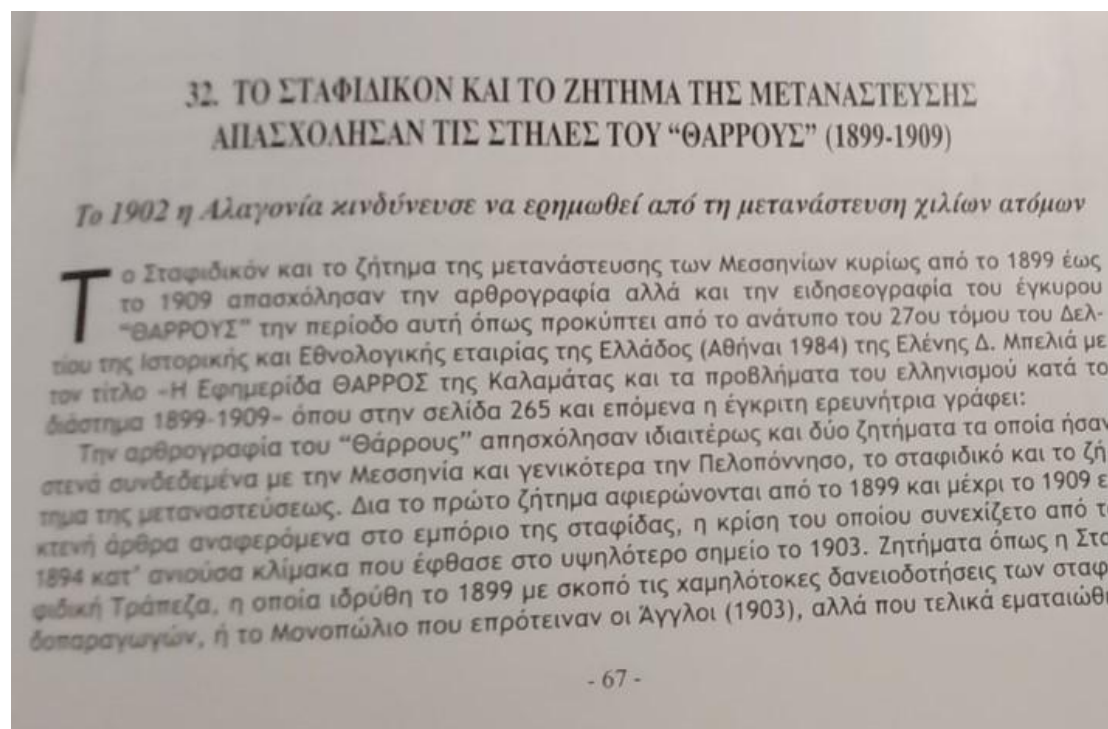
εμβολιαστούν τα κατεστραμμένα αμπέλια πάνω σε αμερικανικό άγριο υποκείμενο, ανθεκτικό στην φυλλοξήρα. Έτσι φτάσαμε σήμερα το σύνολο των αμπελώνων της Ευρώπης να είναι εμβολιασμένοι σε αμερικανικά υποκείμενα». Π. Ζουμπούλης, “Οι ρίζες μας”, περιοδικό Οινοχόος, τεύχος 57, Δεκέμβριος 2019, σ. 26.

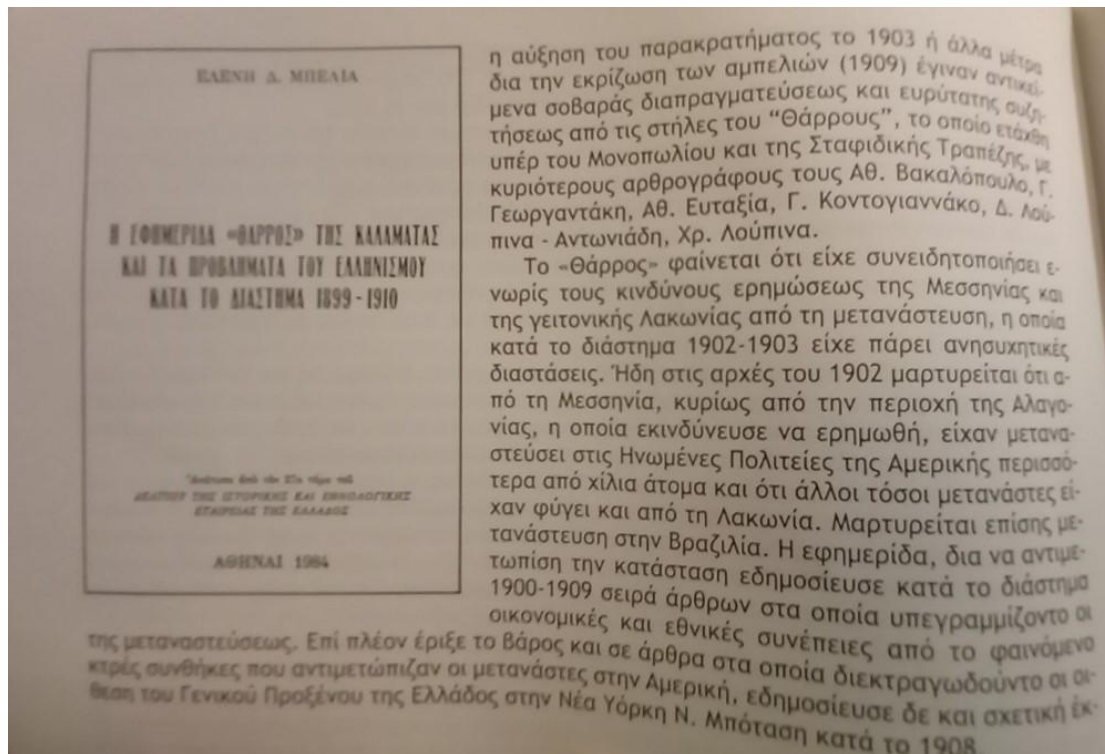
3. Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1896-1935

ΕΤΗ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ
1896-1900	11.000
1901-1905	51.000
1906-1910	122.000
1911-1915	128.000
1916-1920	67.000
1921-1925	50.000
1926-1930	41.000
1931-1935	15.000

Γ. Μαργαρίτης, *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας*, Σχολικό Εγχειρίδιο, Αθήνα, σ. 49

4. ΤΟ ΣΤΑΦΙΔΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΙ Η ΕΡΗΜΩΣΗ ΤΗΣ ΑΛΑΓΟΝΙΑΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ ΤΟ 1902 ΟΠΩΣ ΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΕΙ Η ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ “ΘΑΡΡΟΣ”

Θ. Μπρεδήμας, *Μεσσήνιοι και Μανιάτες οι πρώτοι μετανάστες στην Αμερική*, τ. 2, (1914-1934).

Β. Φύλλο Εργασίας.

Ως ιστορικοί της Ιστορίας της Κουλτούρας αναλαμβάνετε τη δημιουργία ιστορικής λεζάντας και την προφορική ανάλυση ιστορικών φωτογραφιών, στις ακόλουθες φωτογραφίες που σας δίνονται κι αφορούν την *υπερπόντια μετανάστευση* Ελλήνων στην Αμερική. Αν θέλετε μπορείτε να αναζητήσετε κι άλλες φωτογραφίες στους ιστότοπους www.nautilia.gr (Έκθεση φωτογραφίας «Το ταξίδι- Το ελληνικό όνειρο στην Αμερική», επιμέλεια Μαρία Ηλιού) και www.omogeneia.ana.mpa.gr (Έκθεση Φωτογραφίας «Οικεία Ξενιτιά»). Στο τέλος θα παρουσιάσετε τις φωτογραφίες αυτές στην τάξη ως μία ενότητα με τίτλο "*Φωτογραφικά τεκμήρια της υπερπόντιας μετανάστευσης των Ελλήνων στην Αμερική- τέλη 19ου, αρχές 20ου αιώνα*" και ζητάτε από την Ολομέλεια της τάξης κρίσεις και σχόλια. Μπορείτε να εντάξετε σε φωτογραφικό Παράρτημα και φωτογραφίες από φωτογραφίες ανθρώπων που μεταναστεύουν στην Ευρώπη και τις Η.Π.Α. από την Αφρική, την Ασία και τη Λατινική Αμερική αντίστοιχα.

Ενδεικτικές φωτογραφίες:

Ο Έλληνας μετανάστης Γιώργος Χακώνας διαφημίζει τηνπραμάτειά στο μαγαζί του στην Αμερική. 1915, φωτ. Arris & Ewin.

Έλληνες λούστροι στην Ινδιανάπολη. Αύγουστος 1908, US, Library of Congress.

Έλληνες μετανάστες από την Κρήτη στη Γιούτα των Η.Π.Α. Utah State Historical Society.

Εστιατόριο Ελλήνων 2ης γενιάς της υπερπόντιας μετανάστευσης στο Πίτσμπουργκ σερβίρει μαύρους Αμερικάνους, 1930.

Διαφήμιση σε εφημερίδες της Πελοποννήσου υπερωκεάνιου πλοίου, που σάλπαρε από το λιμάνι της Πάτρας στις αρχές του 20ου αιώνα με Πελοποννήσιους μετανάστες για την Αμερική.

Αύγουστος 1991 Οι Ιταλοί πυροβολούν τους απελπισμένους Αλβανούς μετανάστες, που έφθασαν με το πλοίο “Βλόρα”. 12 νεκροί. <https://www.mixanitouxronou.gr/i-itali-pironoloun-tous-apelpismenous-alvanous-metanastes-pou-efthasan-me-to-plio-flora-12-nekri-eno-ediran-chiliades-ke-tous-petagan-psomi-ke-nero-apo-elikoptera/>

Μετανάστες- πρόσφυγες από τη Συρία προς τη Λέσβο, Ιούνιος 2015. AFP PHOTO / LOUISA GOULIAMAKI (Photo credit should read LOUISA GOULIAMAKI/AFP/Getty Images).

Γ. Φύλλο Εργασίας

Ως ιστορικοί των πολυμέσων αναλαμβάνετε τη δημιουργία ενός 3λεπτου ή 4λεπτου ιστορικού ντοκιμαντέρ με τίτλο “*Η υπερπόντια μετανάστευση των Ελλήνων στην Αμερική-τέλη 19ου, αρχές 20ου αιώνα*”. Αυτό θα γίνει με την επιλογή, ύστερα από παρακολούθηση, σκηνών από ταινίες, που σας υποδεικνύονται παρακάτω (ή και άλλες που μπορείτε να αναζητήσετε) και αφορούν την *υπερπόντια μετανάστευση* Ελλήνων στην Αμερική. Πέρα από τις σκηνές, που θα επιλέξετε, για να συνθέσετε το ντοκιμαντέρ σας, μπορείτε να πάρετε μία σύντομη συνέντευξη από το διδάσκοντα το μάθημα για τον όρο της *υπερπόντιας μετανάστευσης*, να αφηγηθείτε και να ενσωματώσετε ένα σύντομο κείμενο για τις συνέπειες κάθε μετανάστευσης στους ανθρώπους ή και να επενδύσετε το ντοκιμαντέρ σας με μουσική της επιλογής σας. Το ιστορικό αυτό ντοκιμαντέρ θα το παρουσιάσετε στον προτζέκτορα της τάξης και θα ζητήσετε σχόλια και κρίσεις από τις συμμαθήτριες και τους συμμαθητές σας.

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΤΑΙΝΙΕΣ ΚΑΙ ΒΙΝΤΕΟ

- βίντεο «*Πογκρόμ Ελλήνων μεταναστών στον Καναδά (1918), Violent August, Anti-Greek Riot*», 5.58 min
- αποσπάσματα ταινίας «*Δολάρια και Όνειρα*», Ιωάννα Νταϊφά, 1956
- αποσπάσματα ταινίας «*Μέχρι το πλοίο*», Αλέξη Δαμιανού, 1956
- ταινία «*Μετανάστες*», Νέστορα Μάτσα, 1965
- αποσπάσματα ταινίας «*Αμέρिका- Αμέρिका*» Ελία Καζάν, 1963
- αποσπάσματα ταινίας «*Νύφες*» Παντελή Βούλγαρη, 2001
- «*Ανάθεμά σε ξενιτιά (Τζιβαέρι)*», Δημοτικό Τραγούδι
- «*Η αγάριστη*», ρεμπέτικο τραγούδι του Βασίλη Τσιτσάνη
- «*Η φάμπρικα*», τραγούδι του Λάκη Χαλκιά

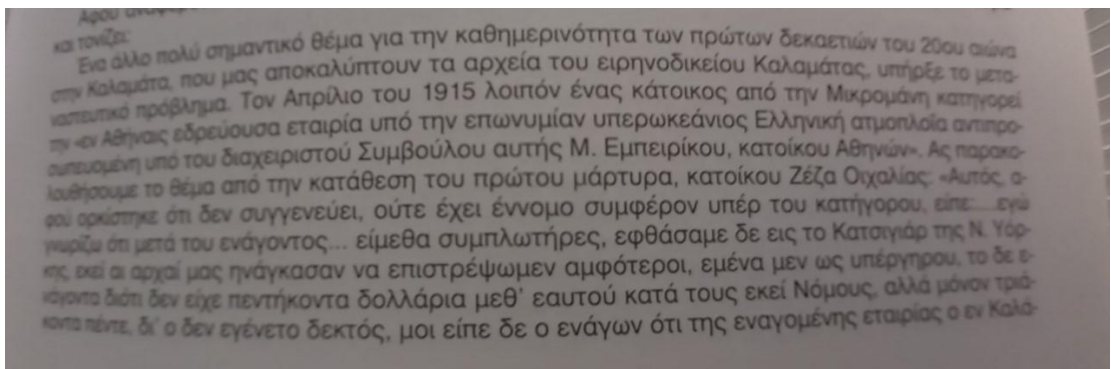
Δ. Φύλλο Εργασίας.

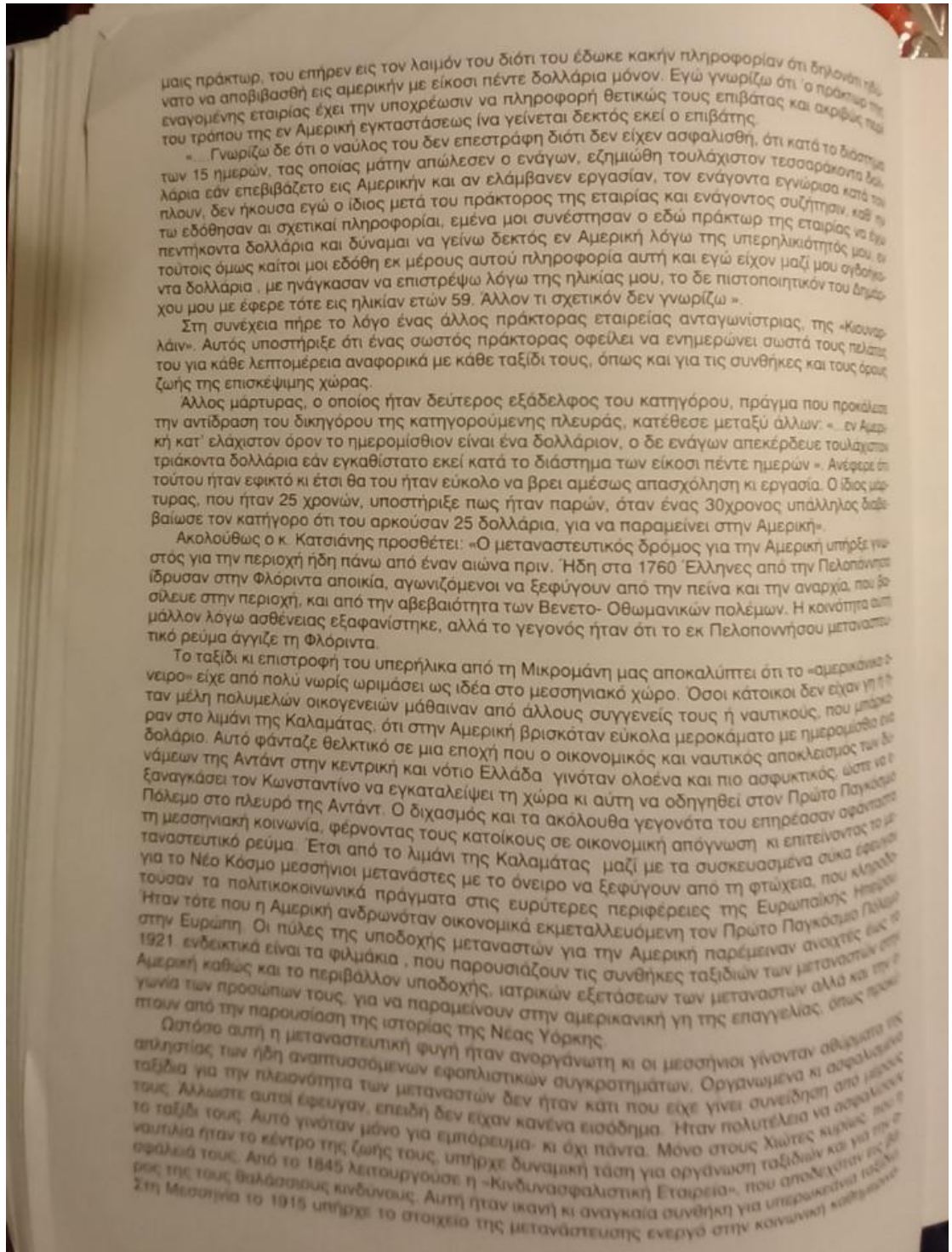
Ως ιστορικοί της Μεταϊστορίας μελετήστε το απόσπασμα “*Η καλή μέρα από το πρωί φαίνεται*” του **Θ. Βαλτινού** από το σχολικό σας εγχειρίδιο της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Α’ Γυμνασίου ή από τον ιστότοπο http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2228/Keimena-Neoellinikis-Logotechnias_A-Gymnasiou_html-empl/index08_04.html ενώ μπορείτε να έχετε πρόσβαση σ’ ολόκληρο το διήγημα *Συναξάρι του Ανδρέα Κορδοπάτη* του **Θ. Βαλτινού**, που θα το έχετε μπροστά σας από τη Σχολική μας Βιβλιοθήκη. Γνωρίζοντας ότι ο **Βαλτινός** στηρίζει τα διήγηματά του σε αληθινές ιστορικές αφηγήσεις, ξαναδιαβάστε το κείμενο, αναλάβετε να μελετήσετε κομμάτια από το υπόλοιπο διήγημα, συνεργαστείτε, ανοίξτε ένα

συνεργατικό ηλεκτρονικό έγγραφο της ομάδας σας, συζητήστε μεταξύ σας, ανταλλάξτε ιδέες και γράψτε τη συνέχεια της ιστορίας του αποσπάσματος, όπως τη φαντάζεστε, στηριζόμενοι όσο το δυνατό στα ιστορικά στοιχεία που έχετε λάβει για την *υπερπόντια μετανάστευση*. Λάβετε υπόψη σας και από το Φωτόδεντρο στοιχεία για το παρόν λογοτεχνικό απόσπασμα (<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/9797?locale=el>) και το ηλεκτρονικό εκπαιδευτικό βιβλίο Γ. Γυφτοδήμος, *Προσεγγίσεις για τη διδασκαλία του Θ. Βαλτινού στα νέα βιβλία Λογοτεχνίας Γυμνασίου*, <http://dide.kef.sch.gr>. Στη συνέχεια παρουσιάστε το αποτέλεσμα της εργασίας σας στην τάξη, για να συζητηθεί και να αξιολογηθεί. Ζητήστε τη γνώμη των συμμαθητριών και των συμμαθητών σας για τη σχέση των ιστορικών γεγονότων με τη λογοτεχνική πλοκή στα ιστορικά μυθιστορήματα. Για να βοηθηθείτε περισσότερο, μπορείτε να έχετε ταυτόχρονα υπόψη σας και το λεξικό της Πύλης Νεοελληνικής Γλώσσας, ώστε να αντιλαμβάνεστε καλύτερα την πιθανή χρήση λογοτεχνικών όρων στο εισαγωγικό σημείωμα. Αν το επιθυμείτε, μπορείτε να οπτικοποιήσετε τη συνέχεια που θα επιλέξετε, χρησιμοποιώντας την εφαρμογή Toondoo. Ακολουθώντας παρουσιάζετε το αποτέλεσμα της εργασίας σας στην τάξη.

Ε. Φύλλο Εργασίας.

Ως ιστορικοί της Τοπικής Ιστορίας αναλαμβάνετε να μελετήσετε τα παρακάτω παραθέματα, που αφορούν τη μετανάστευση στην περιοχή μας. Αφού τις μελετήσετε, να αξιοποιήσετε τα στοιχεία, που σας δίνουν και τις γνώσεις, που αποκτήσατε για την *υπερπόντια μετανάστευση*, και να συντάξετε ένα άρθρο, που θα αποστείλετε, για να δημοσιευτεί σε τοπική εφημερίδα, με τίτλο *“Πώς ένοιωθαν, αλήθεια, οι προπαππούδες μας, όταν μετανάστευσαν στην Αμερική;”*. Στη συνέχεια θα διαβάσετε το κείμενό σας στην τάξη, ζητώντας σχόλια και κρίσεις.

Γ. Καρακατσιάνης, “Ένα μεταναστευτικό όνειρο στη Μεσσηνία του 1915. Η καθημερινή ζωή στην Καλαμάτα μέσα από τις πηγές των αρχείων του Ειρηνοδικείου Καλαμάτας”, στο Θ. Μπρεδήμας, *Μεσσήνιοι και Μανιάτες οι πρώτοι μετανάστες στην Αμερική*, τ. 2, (1914-1934), σ. 65-66.

ΣΤ. Φύλλο Εργασίας

Ως ιστορικοί/ ερευνητές αναλαμβάνετε να κατασκευάσετε και να συντάξετε σελίδες από ένα φανταστικό ημερολόγιο ενός Έλληνα μετανάστη ή μίας Ελληνίδας μετανάστριας, που περιγράφει το ταξίδι του ή τις πρώτες ημέρες από τη ζωή του στην Αμερική. Η ομάδα σας θα φροντίσει την παλαιώση των σελίδων του ημερολογίου, το κείμενο, τα γράμματα, το ύφος, το γνωστικό επίπεδο του συντάκτη με τέτοιο τρόπο, ώστε να φαίνεται ότι ανήκει στα τέλη του 19ου αιώνα ή στις αρχές του 20ου. Εν συνεχεία θα παρουσιάσετε το παλιωμένο ημερολόγιο, που φτιάξατε στην τάξη, θα το διαβάσετε και θα ζητήσετε σχόλια και κρίσεις από την τάξη σας.

8. Πρόσθετες δραστηριότητες:

Α. Κατά την 1η διδακτική ώρα και μετά την ανάγνωση του κειμένου “*Η καλή μέρα από το πρωί φαίνεται*” του **Θ. Βαλτινού** από το σχολικό σας εγχειρίδιο της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Α΄ Γυμνασίου οι μαθήτριες/μαθητές ηλεκτρονικά μπορούν να προβούν σε μία μονολεκτική επισήμανση του τι αισθάνθηκαν από την ανάγνωση του κειμένου, γράφοντας τη λέξη που τους εκφράζει συναισθηματικά στην εφαρμογή wordle ([www://www.wordnet/](http://www.wordnet/)), που ανοίγεται στο διαδραστικό πίνακα της τάξης. Αυτή η διαδικασία διαρκεί 5 λεπτά και αποσκοπεί στη συναισθηματική κινητοποίηση των μαθητών από το διδάσκοντα, αν αυτός το κρίνει απαραίτητο.

Β. Στο τέλος της 2ης διδακτικής ώρας, μετά τον αναστοχασμό και τα συμπεράσματα, οι μαθήτριες/μαθητές θα μπορούσαν να δημιουργήσουν ένα μήνυμα ή ένα σύνθημα κινητοποίησης των συμμαθητριών/ συμμαθητών τους για το μεταναστευτικό ζήτημα ή να δημιουργήσουν μία αφίσα μέσω της εφαρμογής Glogster (<http://edu.glogster.com>) για το μεταναστευτικό ζήτημα.

Γ. Είναι δυνατό να προταθεί σε όσες μαθήτριες και όσους μαθητές το επιθυμούν να δημιουργήσουν μία μικρή ομάδα δραματοποίησης μίας ιστορικής σκηνής για την υπερπόντια μετανάστευση. Έμπνευσή τους μπορεί να είναι όλο το υλικό εργασίας των δύο (2) διδακτικών ωρών. Η ομάδα θα κατανείμει εργασίες (σενάριο, σκηνοθεσία, σκηνικά, κοστούμια, ρόλοι), θα προετοιμαστεί σε συνεννόηση με το διδάσκοντα σε κατάλληλο διδακτικό χρόνο (θα μπορούσε να αφιερωθεί άλλη μία διδακτική ώρα) και θα παρουσιάσει το αποτέλεσμα της στην τάξη.

Δ. Μετά το τέλος της 2ης διδακτικής ώρας ο διδάσκων μπορεί να προτείνει στην τάξη να διαβάσει το μυθιστόρημα της **Αθηνάς Κακούρη**, *Πριμαρόλια*, εκδ. Εστίας, Αθήνα, 1998, το οποίο ανασυνθέτει την εμπορική ατμόσφαιρα της Πάτρας το 19^ο αιώνα κι από το οποίο διαφαίνεται η σχέση της *σταφιδικής κρίσης* με την *υπερπόντια μετανάστευση*. Δώστε την εικόνα του πλήγματος της πελοποννησιακής οικονομίας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα σε μία δική σας περιγραφή.

5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ- ΙΣΤΟΛΟΓΙΑ

A. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βασικό Επιμορφωτικό Υλικό, Τόμος Α΄, Γενικό Μέρος, Τεχνικές και Μέθοδοι Διδασκαλίας της Μάθησης, Αθήνα, «Μείζον Πρόγραμμα Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών στις ΒΠΣ., 3Π.Σ.ΕΞ., 2ΠΣ. Εισ.», με συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Κ.Τ.), Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Μάιος 2011.

Περσ. Αγραφιώτου, «Η διδασκαλία της ιστορίας μέσω του Διαδικτύου: χρησιμότητα ή αναγκαιότητα; Νέες Προκλήσεις», Ιωσηφίδου Μ.-Τζιμόπουλος Ν. (επιμ.), Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου των Εκπαιδευτικών για τις ΤΠΕ, «Αξιοποίηση των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας στη Διδακτική Πράξη», Σύρος 9-11 Μαΐου 2003, Πρακτικά Εισηγήσεων, Τόμος Α΄, Σύρος 2003.

Γ. Βαγιανός, *Η διδασκαλία της Ιστορίας μέσα από τα Λογοτεχνικά Κείμενα*, Αθήνα, 1995

Θ. Βαλτινός, *Συναξάρι Ανδρέα Κορδοπάτη*, Εστία, Αθήνα, 2007.

Λ. Βεντούρα, *Μετανάστευση και έθνος. Μετασχηματισμοί στις συλλογικότητες και τις κοινωνικές θέσεις*, ΕΜΝΕ-ΜΝΗΜΩΝ, Αθήνα, 1994.

Λ. Βεντούρα, “Το «αμερικανικό όνειρο» στην Πελοπόννησο. Μετανάστευση και μετασχηματισμοί της τοπικής κοινωνίας”. Στο Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, *Η πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα: αλλαγές και ανατροπές*, σ. 93-114, Ίδρυμα Μωραΐτη, Αθήνα 2012.

Κ. Βεργόπουλος, *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα*, Αθήνα, Εξάντας, 1975.

B.S. Bloom - D.R. Krathwohl, *Ταξινομία διδακτικών στόχων*, Θεσσαλονίκη, Κώδικας, Τόμος Α΄, Γνωστικός Τομέας και Τόμος Β΄, Συναισθηματικός Τομέας, 1986.

Δ. Γιαννακόπουλος, *Η Ιστορία. Θεωρητικό πλαίσιο*, Βασικό Επιμορφωτικό Υλικό, Τόμος Β΄, Ειδικό Μέρος, ΠΕΟ2, Φιλολόγοι, Αθήνα, «Μείζον Πρόγραμμα Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών στις ΒΠΣ., 3Π.Σ.ΕΞ., 2ΠΣ. Εισ.», Με συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Κ.Τ.), Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Μάιος 2011, σ. 60-66.

Γ. Γυφτοδήμος, *Προσεγγίσεις για τη διδασκαλία του Θ. Βαλτινού στα νέα βιβλία Λογοτεχνίας Γυμνασίου*, <http://dide.kef.sch.gr>.

Μ. Δούνια, *Η ελληνική μετανάστευση στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής κατά το α' μισό του 20ού αιώνα: η μετουσίωση της μνήμης μέσω της επιστολογραφίας, της φωτογραφίας και του φιλμ*. Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 2014.

Γ. Καρακατσιάνης, “Ένα μεταναστευτικό όνειρο στη Μεσσηνία του 1915” στο Θ. Μπρεδήμας, *Μεσσήνιοι και Μανιάτες οι πρώτοι μετανάστες στην Αμερική, τ. Β, (1914-1934)*, σ. 65-67, εκδ. Μεσσηνιακός Λόγος, Καλαμάτα, 2003.

Γ. Καρακατσιάνης, *Ελάτε να κάνουμε ιστορία. Βοήθημα για καθηγητές και γονείς με παράδειγμα τη διδακτική της ιστορίας Β΄ Γυμνασίου*, τ. Α΄, Καλαμάτα, 2015.

Γ. Καρακατσιάνης, *Ελάτε να κάνουμε ιστορία. Βοήθημα για καθηγητές και γονείς με παράδειγμα τη διδακτική της ιστορίας Γ΄ Γυμνασίου*, τ. Α΄, Καλαμάτα, 2016.

Αλ. Κιτρορέφ, “Εμπορικές παροικίες και μετανάστες|. Στο Χρ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα, Β1, Ο Μεσοπόλεμος 1922-1940*, Βιβλιόροαμα, Αθήνα, 2002, σ. 361-391.

Τρ. Κουρτούμη-Χαντζή, *Η ελληνική μετανάστευση προς τις Ηνωμένες Πολιτείες και η πολιτική της Ελλάδας (1890-1924)*. Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1999.

Θ. Μπρεδήμας, *Μεσσήνιοι και Μανιάτες οι πρώτοι μετανάστες στην Αμερική, τ. Α, (1767-1913)*, εκδ. Μεσσηνιακός Λόγος, Καλαμάτα, 2003.

Θ. Μπρεδήμας, *Μεσσήνιοι και Μανιάτες οι πρώτοι μετανάστες στην Αμερική, τ. Β, (1914-1934)*, εκδ. Μεσσηνιακός Λόγος, Καλαμάτα, 2003.

Μ. Πολέμη- Τοδούλου, «Ομαδικό Παιχνίδι σε Τρεις Γενιές» στο Κουρουζίδης Σπ., Πολέμη-Τουλίδου Μ., Κοσμίδης Π. (επιμ.), *Ομαδικά Παιδικά Παιχνίδια*, Αθήνα, ΥΠΕΠΘ, Ευώνυμος Οικολογική Βιβλιοθήκη, 2000.

Μ. Πολέμη- Τοδούλου (συντονίστρια), *Επιμορφωτικό Υλικό, Θέματα Αξιοποίησης της Ομάδας στην Σχολική Τάξη*, Αθήνα, «Μείζον Πρόγραμμα Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών στις ΒΠΣ., 3Π.Σ.ΕΞ.,2ΠΣ. Εισ.», με συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Κ.Τ.), Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Σεπτέμβριος 2011, σ.14-36, σ.64-73.

Μ. Ferro, *Κινηματογράφος και Ιστορία*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2001.

B. ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

<http://amfictyon.blogspot.gr/2014/08/1900-1940.html>

• <https://argolikivivliothiki.gr/2008/12/05/benefactors-12/Αργολική Αρχαιακή>

Βιβλιοθήκη Ιστορίας & Πολιτισμού

• <https://www.libertyellisfoundation.org/> ψηφιακό αρχείο ellis island.

• <https://lakisrapastathis.gr/> Λάκης Παπαστάθης, Γράμματα από την Αμερική (1972)

• <http://www.odosarkadias.gr/ta-mila-tis-tripolis/>

• <http://poulithragr.blogspot.gr/2013/11/blog-post.html>

• <http://vdm-vlahokerasia.gr/el/> Ψηφιακό Μουσείο Βλαχοκερασιάς, ν. Αρκαδίας

. <https://www.libertyellisfoundation.org/>

- . <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/9797?locale=el>
- . <http://dide.kef.sch.gr>.
- . http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2228/Keimena-Neoellinikis-Logotechnias_A-Gymnasiou_html-empl/index08_04.html
- . www.nautilia.gr (Έκθεση φωτογραφίας «Το ταξίδι- Το ελληνικό όνειρο στην Αμερική», επιμέλεια Μαρία Ηλιού)
- . www.omogeneia.ana.mpa.gr (Έκθεση Φωτογραφίας «Οικεία Ξενιτιά»,
- . <https://www.youtube.com/watch?v=aougt4CcUtA>
- . *Αμέρικα- Αμέρικα* του **Ελία Καζάν** (<https://www.youtube.com/watch?v=o5P9QfIZf5c>)
- . *Νύφες* του **Παντελή Βούλγαρη** (<https://www.youtube.com/watch?v=KJhX7BAhXV4>)